

PŘÍSPĚVEK K TEXTOVÉ DYNAMICE NOVÉHO ZÁKONA V EXULANTSKÝCH VYDÁNÍCH KRALICKÉ BIBLIE V 18. ST.¹

Robert Dittmann

Exilovým edicím Kralické bible bylo dosud věnováno málo textologické pozornosti. Přes knihovědný popis M. Bohatcové a údaje *Knihopisu*, F. Vernera a Z. V. Nešpora či H. Rösela neznáme odpovědi na některé závažné otázky. U některých tisků známe alespoň částečnou odpověď na jednotlivé otázky díky Elsnerově *Versuchu*, o jiných biblich máme jen informace kusé, případně dokonce nepřesné. Porovnáme jednotlivá exulantská vydání celých hallských bibli, určíme jejich textový vztah k jednotlivým vydáním kralických bibli a budeme charakterizovat směr, kterým se změny vydávaly. Vycházíme z transkripčních zásad Vintrových (1998).

Zkratky s uvedením signatur: BNT = *Novum Testamentum Graece*, Nestle–Aland 27. vyd., cit. dle *BibleWorks*; **B64** = Blahoslavův NZ 1564; **B68** = Blahoslavův NZ 1568 (oba cit. dle J. Konopásek, *Blahoslavův Nový zákon z roku 1568*, Praha 1931); **B89** = Beza 1589 (Státní vědecká knihovna v Olomouci /dále SVKOL/, signatura III 31); **ČEP** = Český ekumenický překlad, cit. dle *Theophilos*; **FRIBERG** = *Analytical Lexicon to the Greek New Testament* (1994, 2000), viz *BibleWorks*; **GNT** = *Greek New Testament*, 4th ed., cit. dle *BibleWorks*; **H1722** = první Hallská bible 1722 (Moravská zemská knihovna /dále jen MZK/, signatura ST2-0041.730); **H1745** = druhá Hallská bible 1745 (MZK ST2-0041.165); **H1766** = třetí Hallská bible 1766 (Státní vědecká knihovna v Olomouci /dále SVKOL/, sign. 649.759); **J** = česká verze Jeruzalémské bible (cit. dle *Theophilos*); **K1596** = Kralická bible 1596 (MZK ST1-0000.813,B); **K1613** = Kralická bible 1613 (SVKOL II 32.073); **K6** = Šestidílka (SVKOL II 32.377); **KL** = Vulgata Clementina, cit. dle *Vulsearch*; **KRAL** = tzv. kritický otisk Kralické bible („podle posledního vydání kralického z roku 1613“) – cit. dle *Theophilos*; v NZ však elektronická verze podává přetisk Šestidílký!; **L45** = Lutherův nerevidovaný překlad 1545, cit. dle *Litterae ante portas*; **LUO** = Lutherova bible 1912, cit. dle *BibleWorks*; **M56/7** = Melantrichova bible 1556/57 (SVKOL III 32.296); **M77** = Melantrichova bible 1577 (SVKOL III 220.903); **MAN** = Komenského Manualník 1658 = HROZNÝ, J. (vyd.) *Manualník aneb Jádru celé Biblí svatě...* In *Věškerých Spisů Jana Amosa Komenského svazek XVIII. (7.)* Brno: Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě, 1926; **NBK** = Nová Bible kralická, cit. dle *Theophilos*; **NZ1596** = kralický NZ 1596 (MZK ST1-0013.877); **NZ1601** = kralický NZ 1601 (SVKOL II 32.377) – údaje z chybějících listů ve Zj jsou doplněny údaji z exempláře MZK ST2-0783.421; **NZ1709** – SVKOL 32.200; **NZ1720** – MZK ST1-0025.254; **NZ1744** – SVKOL 649.582; **NZ1752** – MZK ST1-0823.691; **NZ1764** – SVKOL 36.320; **OPT** = Optátův NZ 1533 (SVKOL 32.197); **P1808** = Palkovičovo vydání 1808 (MZK ST2-0065.356); **S37** = Severýnova bible 1537 (SVKOL III 640.070); **SCR** = *Textus receptus*, cit. dle *BibleWorks*; zkratky biblických knih přebírám z ČEP.

Pro srovnání jsme zvolili úseky podle Kyase (1997, s. 131): Lk 1, 1–5, 6; Ř 1; 1P 1; Zj 1. Hodláme se zde zabývat pouze některými aspekty textové dynamiky. Pomineme otázky ortografické normy, formálního uspořádání a doprovodného aparátu

¹ Tento příspěvek vznikl za podpory vnitřního grantu Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci na rok 2007, SPP 91210651, zdroj 39.

a upřeme pozornost na vlastní text překladu s nečetnými přesahy do zmíněných oblastí, na jejichž soustavné sledování jsme museli v tomto článku rezignovat. Podle Kyase obsahují tyto úseky 133 veršů a 2285 výrazů v B68.

A) Srovnání K1613 - H1722

Text H1722 je poměrně velmi věrným otiskem K1613, ale nechybějí ani projevy textové dynamiky. Diference jsou nejčastěji v hranicích slov, v **grafickém záznamu**,² zcela ojediněle zasáhl rozdíl v grafice do propriální sféry (1P 1,1.Lk 3,24.28), zaznamenány jsou však grafické rozdíly, jež mohou mít dosah do výslovnosti (Lk 1,14). H1722 píše zvlášť spojení předložky s podstatným jménem, zájmenem, negativní prefix *ne-*, dohromady naopak píše spojení prefixu *s-/z-* a slovesa (Zj 1,9. Lk 1,12 aj.). H1722 rozepisuje grafické zkratky K1613. Zcela ojediněle je dynamika zjištěna v psaní velkých písmen (Lk 4,40). V Zj 1, 4 byla v H1722 opravena očividná **chyba** K1613. O grafický slovakismus v H1722 se může jednat v Lk 4,18.

Drobné diference v **kvantitě** nedovolují určit, zda jde o idiolekt tiskaře (korektora, sazeče, překladatele), nebo jen o doklad rozkolísanosti, snad jen u opakujících se jevů lze na idiolekty usuzovat (H1722 lexém *zůstávat*). I jinde (u Blahoslava) doložená rozkolísanost je např. v Lk 3,2.

Nejdůležitější jsou však případy, které mohou sahat do **oblasti předloh** nebo které zpřesňují kralický text.

Lk 1,15 K6, NZ1596, K1613, MAN, NZ1709, NZ1720 *hned od života matky své* (K6 marg.: *v životě*; NZ1601 marg.: *ještě v životě*) – H1722, NZ1744, H1745, P1808 *ještě* (NZ1744 *ješte*) *v životě matky své*; B64, B68 *hned v životě matky své*. Textovou změnu přináší H1722 a od ní ji přebírá následující tradice. V řečtině stojí: SCR e;ti evk koili, aj mhtro. j aurtou/, tedy ještě v mateřském lůně (srov. NBK a J; L45 *noch im Mutterleibe*). H1722 navazuje svým zněním na NZ1601 a zároveň se přibližuje řečtině, L45, ale i Blahoslavovi. Textová dynamika nespočívá ve velké změně významu: i kralické *od života* znamená *od lůna*, tedy už v *lůně*. Pozdější tradice je však přesnější ve vyjádření (srov. už mj. OPT, S37, M77; KL čte *adhuc ex utero*).³

Ř 1,25 K1613 *směnili pravdu Boží za lež* – H1722 *proměnili pravdu Boží v lež* /B64, B68, K6, K1596, NZ1596, NZ1709 *sou směnili*, NZ1601, MAN *směnili*;

² Avšak také v grafice liter jsou rozdíly mezi exulantskými tisky v důsledku dostupnosti liter apod., jak je známo. Lze je doložit i mezi tisky biblickými, např. K1613 i H1722 pišou *Římanům*, ale NZ1720 *Rž-*. Vzhledem k povolenému rozsahu článku bude exemplifikace velmi výběrová; zasažena je i hloubka prezentovaného rozboru.

³ V soudobé komentářové literatuře je překladu tohoto místa věnována textologická pozornost, například v Bezově komentovaném překladu B89 se říká, že vulgátní „*interpretatio non convenit*“ a že ve významu *etiam* přeložil či aspoň textu porozuměl i syrský překlad „*legit aut intellexit Syrus interpres*“. Latinský překlad v Barbirianě čte *etiam ab utero*, B89 *etiam à ventre* „už od lůna“. Spojení *ab utero* se v B89 vysvětluje jako „*Ex eo tempore quo fuerit in utero*“.

NZ1720 *změnili* (!); NZ1744, H1745, NZ1752, NZ1764, H1766, P1808 *proměnili* (přijímají inovaci H1722)/. Řecké *metalla*, ssw (srov. např. FRIBERG) může znamenat obojí (*změnit / proměnit // vyměnit / směnit*), ale Souček (2003, s. 166) i Tichý (2001, s. 110) uvádějí jen význam *zaměnit něco za něco / vyměnit*. Vulgátní tradice má nejednoznačné *commutare*. Pokračování věty s ř. evn /lat. *in/* mohlo vést také k upřednostnění významu *změnit* (tak starší česká tradice). Hallská úprava tedy v tomto duchu zpřesňuje Blahoslavův a kralický překlad, zároveň se jedná o izoglosu s L45 i vulgátní tradicí, též melantriškami (M56/7, M77; též S37).

Další čtyři případy (**Ř 1,32.1P 1,24. Lk 3,6.14**) zde nemohou být probrány. Celkově je v H1722 dobře zakonzervován text K1613. Závažnějších textových obměn je pouze šest, přičemž ani jednu z nich nelze zdůvodnit Komenského *Manualníkem*.

B) Srovnání H1722 – H1745

H1745 je charakterizována jako vydání neúspěšné. Odhlédnuto od korektorských chyb, odpovídá textově H1745 bibli H1722 velmi věrně, včetně rozvržení textu na stránkách a řádcích, sumárií a konkordancií. Přesto však jsou znát i jisté inovace. V oblasti interpunkce např. nahrazení *virguly commou*. Závažnější proměnu představuje pouze psaní *s - z* (1P 1,12. Ř 1,18.Lk 3,22.Ř 1,23. Lk 2,36) a záměna *tedy - tehdy*, doložená i v exulantských NZ (Lk 1,11.39.46.2,10.28.3,10.4,9.39⁴ K6, K1613, H1722 *Tedy - H1745 Tehdy*). Všechny podstatnější textové inovace v H1722 přejímá také H1745.

Chyb je v H1745 opravdu velké množství, nejvíce ve vokalické kvantitě. Ta je v H1745 ve srovnání s H1722 téměř vždy chybná, neočekávaná. Zarazí zvláště případy v počátečních a koncových slabikách a dokonce gramatických slovech.⁵ Největší chybou ze sledovaného textu H1745 je však homoiteuton v Lk 3,32. Chyby se vyskytují i v konkordanciích a v sumáriích. V některých případech by bylo možno uvažovat o slovakismech, někdy pouze grafických: Zj 1,19.20.1P 1,20.21.Ř 1,11.13.Lk 1,5.26.2,44.3,12. Množství jiných chyb i povědomost o vzniku nám brání tyto případy považovat za jednoznačné slovakismy.⁶

Samostatný interpretační přínos H1745 je nulový, ačkoli jinak přispívá k rozvoji exulantských vydání jistou textovou dynamikou, zejména však velkým podílem ortografických chyb, a to i v metatextu (sumáriích) a konkordanciích, progresivní

⁴ Zde není obsaženo v K6 *A stoje nad ní - H1745 Tehdy stoje nad ní*.

⁵ Přes některé náznaky nelze neočekávanou kvantitu v naprosté většině dokladů vysvětlit jako slovakismy např. působením rytmického zákona.

⁶ S dnešní spisovnou slovenštinou by se neshodovala ani délka v Lk 1,2 *služebníci toho Slova byli*. Připomeňme však, že u vzoru „mesto“ má v NApl. dnešní spisovná slovenština tvar *mestá*.

inovací je mj. nahrazení *virguly commou*, odstranění některých chybných čtení první Hallské bible, v propriální sféře např. zvýšení četnosti formy *Golgata*.

C) Srovnání H1722 – H1766

H1766 znamená v postkralické tradici nejvýraznější textovou úpravu kralické reedice v exulantském prostředí. Víme, že textově vycházela z H1722. Úprava H1766 bude mít velký vliv v následujících více než sto letech. Zde se budeme soustředit zejména na apelativní text.⁷

0. Formální uspořádání. Shledáváme největší dynamiku ze všech tří hallských biblí. Např. v Lk 1 se objevuje jiná strukturace verše na řádku ve 47 verších z 80 (= 58, 8 %), ve stejném úseku se H1745 liší od H1722 pouze v 5 verších (= 6, 3 %). Rozdíly se však týkají také uspořádání i lexikálního obsazení sumárií, strukturace veršů na stránce, uspořádání konkordancií, perikopních poznámek.

1. Grafický záznam. 1.1 Velká písmena jsou v H1766 mnohdy nahrazena malými. Jen dva ilustrativní doklady (vždy H1722 – H1766): Lk 1,11.70. **1.2 Grafém s je nahrazen někdy z.** Např. Lk 1,35.36 *sstoupí – zstoupí*; Lk 1,52 *Sházel mocné – Zházel mocné* (fonetické psaní?); Lk 4,29 *sstrčili – zstrčili*. Někdy se nemůže jednat o fonetické psaní a je otázkou, zda nelze uvažovat o slovakismech. Oba překlady mají stejnou grafiku například v Lk 2,36.4,18.19. **1.3 Psaní in continuo.** Ve H1766 máme zachyceny 4 případy: Lk 4,8.18.Ř 1,4.1P 1,22. H1766 píše dohromady některé případy spojení předložky a zájmena *já*, ale ne *být* v minulém čase a předložku se substantivem. **1.4 Grafická geminace.** Simplifikace je jen v Lk 1,75, jinak H1766 zachovává grafiku H1722 včetně rozporů. **1.5 Interpunkce.** Konstatujeme ze sledovaných tisků největší dynamiku.

2. Fonetika a fonologie. Vedle geminace typu *svattosti* lze zmínit: **2.1 Kvantita.** Rozdílů není mnoho. Důsledněji je v H1766 délka v lexému *zústat* a krátkost v Npl. *pastýři* (Lk 2,8.15), jinak se v kralické tradici jedná o chyby (Ř 1,6.22), a to i společné (Lk 1,64.3,1). Krátkost je na délku opravena v Lk 2,19.⁸ **2.2 Vokalizace prepozic.** Pětkrát se objevuje vokalizace *v*, vždy před lexémem *škola*. Jinak se předložka ne vokalizuje (srov. Lk 4,24 H1722, H1766 *v vlasti*). K prepozicím patří také Lk 4,30. **2.3 Dynamika propriální sféry.** O toponymech (Zj 1,11) jsme pojednali už jinde. V antroponymii jsou tři rozdíly. V Lk 1,3 se H1766 vrací ke grafice K6. V Lk 3,26 lze snad vysvětlit znění v H1766 Lutherem, ovšem až pozdějším: L45

⁷ O toponymii viz Dittmann (2007ab).

⁸ Krátkost je v detransgresivních tvarech dobře doložena i v KRAL (*řkuci, jsuci, viduci, vyjduci* aj.).

Sohn Semeis, LUO *Sohn Simeis*.⁹ V Lk 3,36 jde o přiblížení jak k L45, tak k řečtině, neboť oba překlady mají *-d-*.

3. Morfologie. 3.1 Místo ustrnulého přechodníku je adjektivum verbální z přechodníku: Lk 1,24.2,37. **3.2 Diference vidové.** Jsou doloženy ve dvou případech: Lk 1,27.4,9.

4. Syntax. 4.1 2.sg. po spojce aby obsahuje -s: Lk 1,4. **4.2 Odlišné syntaktické členění.** Rozdíly ve spojkách a dále interpunkci byly zmíněny jinde. **4.3 Nominální část predikátu v instrumentálu místo nominativu:** Lk 2,37 **4.4 Odlišná valence a nevalenční doplnění.** Jen Lk 1,3.35 *zastíní tobě - zastíní tebe*. Srov. Ř 1,20.

5. Textové diference

5.1 Permutace a kombinatorika slovosledu. Permutace jsou 4: Lk 2,37.3,21.4,20.41. Pouze kombinatorickými variantami jsou Lk 2,6.1P 1,23.

5.2 Přidavky v H1766 oproti H1722 odlišené závorkami i neodlišené. Viz tabulka:

Místo	Přídavek	K6	NZ1601	K1613	L45	SCR	Poznámka
Lk 1,2	<i>všecko</i>	×	×	×	×	×	
Lk 1,25	<i>na mne</i>	×	✓	×	✓	×	?valence (sloveso <i>vzešel</i>)
Lk 1,38	<i>jsem</i>	×	×	×	✓	×	
Lk 1,42	<i>si</i>	×	×	×	✓	×	H1766 neodlišuje přídavek
Lk 1,54	<i>své</i>	✓	✓	×	×	×	
Lk 1,59	<i>že</i>	×	×	×	×	×	
Lk 2,1	<i>že</i>	×	×	×	✓	×	
Lk 2,6	<i>že</i>	×	×	×	×	×	
Lk 2,17	<i>to</i>	✓	✓	×	×	×	valence
Lk 2,38	<i>na</i>	×	×	×	(✓)	×	L45: auf die Erlösung... warteten; SCR τοῖς προσῆχόμενοις λύτρωσιν
Lk 2,39	<i>rodičové</i>	×	×	×	×	×	
Lk 2,42	<i>Ježíš</i>	×	×	×	×	×	
Lk 2,42	<i>vzali jej s sebou</i>	×	×	×	×	×	
Lk 2,43	<i>o tom</i>	✓	✓	×	×	×	(<i>'s = es</i>)

⁹ Lutherův překlad, pokud z něj bylo čerpáno (LUO je však až z r. 1912), by zde tedy dostal textologickou přednost před řeckým textem, v němž je *-e-*.

Místo	Přídavek	K6	NZ1601	K1613	L45	SCR	Poznámka
Lk 2,48	<i>rodičové</i>	✗	✗	✗	✗	✗	ČEP: Když ho rodiče spatřili (!)
Lk 3,1	<i>to jest zprávám čtvrtého dílu</i>	✓ (marg.)	✓ (marg.)	✗	✗	✗	
Lk 3,7	<i>Jan</i>	✗	✗	✗	✗	✗	ČEP: Jan říkal (!)
Lk 4,2	<i>oni</i>	srov. <i>dnové ti</i>	srov. <i>dnové ti</i>	✗	(✓)	✗	L45: dieselbigen
Lk 4,18	<i>jest</i>	✗	✗	✗	✓	✗	
Lk 4,20	<i>ji</i>	✗	✗	✗	✓	✗	valence
Lk 4,34	<i>si</i>	✓ (<i>jsi</i>)	✓ (<i>jsi</i>)	✗	✗	✗	
Lk 4,41	<i>jim</i>	✗	✗	✗	✓ (<i>sie</i>)	✗	valence
Ø 1,19	<i>to</i>	✗	✗	✗	✓	✗	valence
Ø 1,21	<i>jej</i>	✗	✗	✗	✓	✗	valence
Ø 1,27	<i>tak</i>	✓	✓	✗	✗	(✓)	řecké και, v SCR je přeložitelné jako <i>a tak</i> (srov. ČEP)
Ø 1,32	<i>a však</i>	✓	✓	✗	✗	✗	
Ø 1,32	<i>to</i>	srov. <i>jiným též</i>	srov. <i>jiným též</i>	✗	✓	✗	
1P 1,9	<i>svých</i>	srov. <i>vašich</i>	✓ (<i>svých</i>)	✗	✗	✗	
1P 1,11	<i>jdoucí</i>	✓	✓	✗	✗	✗	
1P 1,12	<i>-to (kte- réžto)</i>	✓	✓	✗	(✗)	(✗)	
1P 1,22	<i>tedy</i>	✓	✓	✗	✗	✗	
1P 1,23	<i>totiž</i>	✓	✓	✗	✓	✗	
Zj 1,1	<i>je</i>	✗	✗	✗	✓	✗	valence
Zj 1,4	<i>budiž</i>	✗	✗	✗	✓ (<i>sei</i>)	✗	
Zj 1,20	<i>jest toto</i>	✓	✓	✗	✗	✗	
Počet	35						
Shody = ü		12	14	0	13 (+2)	(1)	

K6 a NZ1601 majú zhruba rovnakú explikačnú silu ako L45. Niektoré shody s L45 sú dané valenciou (u Kralických je valenčný rámec českých slov deformovaný dle rečtiny (např. Lk 4,20.41))¹⁰, prípadne latiny. K1613 u dodatkov nevysvetľuje ani jeden doklad. Hlavnú textovú funkciu dodatku je posilnenie kohezie, výhodné pre recipienta (srov. četnosť pronomín a spojiek a desambiguácie referencie proprii). Ohľad na recipienta je dôvodom pre vysvetlenie pragmatického kontextu (*čtvrták*) a verbalizovanou inferenciou kotextu (Lk 2,42), ale i časť dynamiky v propriálnom sfére NZ i SZ.

5.3 Vynechávky v H1766 oproti H1722

Oproti 35 dodatkom nájdeme len 5 vynechávok (Lk 1,25.3, 15.5.4.1P 1,18. Zj 1,5), väčšinou s oporou v L45 alebo rečtině. Niekedy však beží len o odlišnú možnú interpretáciu (Zj 1,5) či presnejší preklad (Lk 1,25, kde je v rečtině uvození prímej reči).

5.4 Textové substituce, možné interpretační posuny, jiné lexikální obsazení

Místo	Změna H1722 > H1766	K6	NZ1601	K1613	L45	SCR	Poznámka
Lk 1,3	o tom > to	×	×	×	✓	×	L45: 's (= es)
Lk 1,7	plodu > dítě	×	×	×	×	×	
Lk 1,9	aby položil zápal > aby kadil	✓	✓	×	(✓)	((✓))	K6, NZ1601 marg. L45: SCR umožňuje oboje
Lk 1,10	modlíce se > a modlílo se	×	×	×	✓	×	L45: und betete
Lk 1,10	v hodinu zápalu > v hodinu kadění	✓	✓	×	✓	((✓))	K6, NZ1601 marg.; SCR umožňuje oboje
Lk 1,11	Oltáře zápalu > oltáře, na němž se kadilo	✓	✓	×	×	×	K6, NZ1601 marg.
Lk 1,28	Zdráva buď > Pozdravena buď	×	×	×	✓	(×)	L45: Gegrüßet seiest du; SCR: Cai/re
Lk 1,28	požehnaná ty > blahoslavená si ty	×	×	×	×	×	L45: Gebenedeiet; teologicky exponovaný verš. GNT, BNT nemají

¹⁰ O slovosledných deformáciách v kralickej NZ v Lk ve srovnání s jinými soudobými texty svědčí údaje Zikánové (2006, s. 216). Nepochybně je v některých případech slovosled Kralických ovlivněn slovosledem cizojazyčné předlohy, např. česká konstrukce *iniciální částice i + rematické sloveso* odpovídá často řecké spojce *καί + sloveso* a zároveň vulgárnímu *et + sloveso*, např. Lk 2,34 KRAL *I požehnal jim Simeon* – SCR *καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὡς Σιμεὼν* – VUL *et benedixit illis Symeon*. Nepochybně zde působila síla české tradice, např. už první redakce čte v Olomoucké bibli *I požehna ji Simeon* (viz Kyas (1981, s. 203)), podobně Drážďanská bible.

Místo	Změna H1722 > H1766	K6	NZ1601	K1613	L45	SCR	Poznámka
Lk 1,29	zarmoutila se > zhrozila se	x	x	x	✓	x	L45: erschrak sie; SCR: διατεράρα χθη
Lk 1,35	zastíní tobě > zastíní tebe	x	x	x	✓	x	L45: wird dich überschatten; SCR: έπισκια σει σοι
Lk 1,42	Požehnaná ty > Blahoslavená si ty	x	x	x	x	x	L45: Gebenedeiet bist du; srov. Lk 1, 28
Lk 1,43	aby přišla > že přišla	x	x	x	?✓	((✓))	L45: daß; SCR: ίνα (umožňuje obojí překlad)
Lk 1,56	a navrátila se > potom navrátila se	✓	✓	x	✓	(x)	K6, NZ1601: a potom; L45: danach (nemá und); SCR: kai,
Lk 1,71	z nepřátel > od nepřátel	x	x	x	✓	✓	L45: von unsern Feinden; SCR: έξ έχθρων ήμων (v K6 spíš násilný překlad)
Lk 1,77	Aby dáno bylo umění > Tak abys předkládal umění	x	x	x	x	x	
Lk 1,78	Skrze střeva milosrdenství > Podlé nejhojnějšího milosrdenství	x	x	x	x	x	L45: durch die herzliche Barmherzigkeit
Lk 1,78	v nichž > jimž [sic!, jimž]	x	x	x	x	x	
Lk 1,79	k zpravení noh > k postavení noh	x	x	x	x	x	
Lk 2,14	lidem dobrá vůle > a v lidech zalíbení	x	x	x	x	✓	L45 částečně: und den Menschen ein Wohlgefallen; SCR: εν ανθρώποις εύδοκία
Lk 2,15	jakž odešli > když odešli	x	x	x	x	((✓))	progressivnější spojka; SCR umožňuje oboje
Lk 2,19	skládající je > rozjímající je	✓	✓	x	x	((✓))	K6, NZ1601 marg.; SCR umožňuje oboje
Lk 2,21	i nazváno jest > tedy nazváno jest	x	x	x	(x)	((✓))	L45: da; SCR umožňuje obojí: και,
Lk 2,23	otvíraje život > prvorozený	✓	✓	x	x	x	K6, NZ1601 marg.
Lk 2,27	A když uvodili > A když vnesli	x	x	x	(✓)	(✓)	L45: in den Tempel brachten; SCR: εισαγαγειν

Místo	Změna H1722 > H1766	K6	NZ1601	K1613	L45	SCR	Poznámka
Lk 2,37	ta vdova byla > ta byla vdovou	×	×	×	×	×	
Lk 2,40	byla v něm > byla nad ním	✓	✓	×	×	(✓)	K6, NZ1601 marg.
Lk 2,51	a byl poddán jim > a byl jim poslušný	×	×	×	×	(✓)	teologické důvody
Lk 3,7	kteřakbyšete > žebyšete	×	×	×	?✓	×	L45: daß
Lk 3,11	dvě sukně > dvě roucha	×	×	×	×	(✓)	SCR: δύο χιτῶνας; SCR umožňuje obojí překlad
Lk 3,23	jakž domnín byl syn > jsa jakž se domněli syn	×	×	×	×	(✓)	L45: ward gehalten
Lk 4,1	pln byv Duchu > pln jsa Duchu	✓	×	×	×	×	SCR: nemá být
Lk 4,5	pojednou > v okamžení	✓	✓	×	✓	✓	K6, NZ1601 marg. ; L45: in einem Augenblick; SCR: ἐν στιγμή χροΐ νου
Lk 4,34	což jest tobě do nás > což my s tebou máme	((✓))	((✓))	×	✓	×	srov. K6, NZ1601 marg.; L45: was haben wir mit dir zu schaffen
Lk 4,34	zatrátiti nás > zkaziti nás	×	×	×	✓	✓	L45: uns zu verderben; SCR: ἠλοεσ ἀπολέσαι ἡμᾶς
Lk 4,35	přimluvil jemu > domlouval jemu	×	×	×	×	×	
Lk 4,35	vyšel od něho > vyšel z něho	×	×	×	(✓)	✓	L45: fuhr von ihm aus; SCR: ἀπ' αὐτοῦ
Lk 4,39	přimluvil zimnici > pohrozil zimnici	×	×	×	×	✓	SCR: ἐπετίμησε
Lk 4,41	přimlouvaje > domlouvaje jim	×	×	×	×	×	srov. Lk 4, 35. 39; SCR: ἐπιτιμῶν
Ř 1,1	k kázání > k zvěstování	×	×	×	×	×	L45: zu predigen; SCR: nemá
Ř 1,20	tak > na to	×	×	×	×	×	
Ř 1,21	ani jemu děkovali > ani jemu neděkovali	×	✓	×	×	×	NZ1601: ani jemu neděkovali
Počet	41						
Shody = ✓		9 (+1)	9 (+1)	0	13 (+3)	6 (+11)	

Ze 41 substitucí objasňuje kralická tradice před K1613 maximálně 10, ale průnik K6 a NZ1601 je 9. L45 by vysvětlil asi 15 případů, podobně SCR, ale závažných shod se SCR je jen asi 5. Řečtina totiž umožňuje v nemálo verších interpretaci kralickou – ranou hallskou, ale i H1766 (Lk 2,40), srov. zejména parciální synonymii (Lk 2,15.19.3,11.23) a nevyhraněné spojky / předložky (Lk 1,43.2,21.40.4,35). V H1766 se projevují jisté tendence k substitucím (*přimluvit, požehnaná, zápal*, spojky). Někdy jsou zřejmě dosazena slova novější a méně sémanticky či syntakticky vyhraněná (*dítěk; nejhojnější; prvorozený* aj.), naopak výjimečně jde o zpřesnění (*roucha*) či posun významu. Někdy je motivace nejasná.

Závěry

Mezi K1613 a H1722 bylo zjištěno pouze 6 závažnějších textových posunů. Mezi H1722 a H1766 jsme zjistili celkem 81 závažnějších textových posunů, z nichž bylo 35 přídavků, 5 vynechávek a 41 substitucí. Více je samozřejmě v hallských biblích podřadných rozdílů v grafickém záznamu, kvantitě a doprovodném aparátu. Výsledky odpovídají Karafiátovým (1878, s. 20–21) poznatkům o největší textové dynamice H1766 v proudu exulantské tradice a zhruba i počtům objasnění dodatků a změn kralickou tradicí.¹¹ Textové změny se důležitou částí vracejí ke K6 / NZ1601 (srov. *Manualník!*), tedy ke starší kralické tradici po Blahoslavovi, jiné jsou zřejmě svévolné.¹² Text v H1766 celkově nabývá na redundanci, což je výhodnější pro recipienta. Narozdíl od dodatků v propriální sféře jen menší množství redundance v apelativním textu, který zkoumáme v tomto příspěvku, lze vysvětlit K6. Postkralická exulantská tradice nebyla statická, text původního kralického překladu se dále vyvíjel. Dobře to je dosvědčeno nejen u Komenského *Manualníku*, ale také v exulantské tradici 18. st. Budeme-li kalkulovat s Kyasovým zjištěním počtu slov a změn v námi sledovaných úsecích, lze zhruba říci, že textová dynamika v H1766 oproti H1722 dosahuje asi 3,9 % změn textu, tedy že v rámci celých tištěných biblí jde v jedné (kralické) linii o zatím nejdynamičtější zjištěný zásah do české biblické tradice v 16.–18. st., který překonává významnou revizi mezi oběma Severýnovými biblemi a dále mezi Netolického biblí a Melantrichovou biblí 1556/57 a asi jen o jedno procento zaostává za rozdílem mezi Blahoslavovým NZ1564 s dalekosáhlou revizí a předchozí tradicí, jenž činí 4,9 %.

¹¹ Týká se to všech oblastí: propriální, apelativní sféry i doprovodného textu jako konkordancii a jejich struktura, struktura veršů na řádky a stránky, sumárii, liturgických poznámek.

¹² Srov. Karafiát (1878, s. 22).

Literatura

BibleWorks 7. 0. 012g. 2006.¹³

DITTMANN, R. Novozákonní toponymie třetí Hallské bible (1766) v souřadnicích české biblické tradice, zejména kralické. *Acta onomastica*, 2007a, v tisku.

DITTMANN, R. Starozákonní toponymie v třetí Hallské bibli (1766). *Jazykovědné aktuality*, 2007b, v tisku.

[KARAFIÁT, J.] *Rozbor kralického Nového Zákona co do řeči i překladu: s historyí našeho biblického textu*. Praha: nákladem spisovatelovým, 1878.

KYAS, V. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Na přípravě kap. 34 se podíleli M. Bohatcová, E. Michálek, J. Pečirková a D. Šlosar. Kap. 35 napsal J. Vintr, který také sestavil přílohu 41. Přílohu 40 připravil K. Stejskal, přílohy 37–39 zpracovala, rejstříky sestavila a publikaci k vydání připravila J. Pečirková. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-105-9.

KYAS, V. (vyd.) *Staročeská bible Dráždanská a Olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století: I: evangelia*. Praha: Academia, 1981.

Litterae ante portas. Viz <www.litterae.phil.muni.cz>¹⁴ 30. 11. 2007.

SOUČEK, J. B. *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. 6. vyd. Praha: Kalich, 2003. ISBN 80-7017-853-1.

Theophilos 3. 1. 6. 1997–2004. Program volně dostupný na Internetu. <www.theophilos.sk> 30. 11. 2007.

TICHÝ, L. *Slovník novozákonní řečtiny*. Olomouc: Mgr. Jiří Burget, 2001. ISBN 80-902798-5-6.

VINTR, J. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické*, 1998, roč. 121, č. 3–4, s. 341–346.

Vulsearch 4. 1. 6. 2000–2007. Program volně dostupný na Internetu. <www.vulsearch.sf.net> 30. 11. 2007.

ZIKÁNOVÁ, Š. *Slovosled ve starší češtině (1500–1620): postavení syntetického přísudku ve větě hlavní*. Praha: FF UK, 2006. Ph.D. dizertace. Děkuji autorce za poskytnutí práce.

---

¹³ Děkuji doc. P. Chalupovi z CMTF UP za umožnění přístupu.

¹⁴ Děkuji prof. J. Nechutové z FF MU za umožnění přístupu.